

Bilgisayarla Katologlama Projesi: MARC

Doğan Atılğan

Bilgisayarlar 1950'li yıllardan itibaren çeşitli alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Bu kullanım zamanla kütüphaneleri de etkilemiş, bilginin hızla çoğalması ile bilgiye erişimde beliren güçlükler de bilgisayar kullanımını zorunlu hale getirmiştir. Daha önceleri mekanik yolla, yavaş ve daha güç olan bilgiye erişim, bilgisayar kullanımıyla çabuk ve daha kolay bir hale gelmiştir. Bilgiye erişimde bilgisayar kullanımını gerektiren etkenlerin başında ise katologlama alanındaki gelişmeler olmuştur. Kütüphanelerde bilgisayar kullanımının önem kazanması bilgiye erişim konusunda yapılan çalışmalara da hız kazandırmıştır. Yapılan bu çalışmalardan cesaret alan bazı üniversite ve özel araştırma kütüphaneleri katologlama işlemlerini bilgisayarla yapmaya başlamışlardır.(1) Bu çalışmaların yaygınlıkla ve başarı ile yürütüldüğü ülkelerin başında Anglo-Amerikan ülkeleri (Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Kanada) ile Federal Almanya gelmektedir.

Kütüphaneleri bilgisayar kullanımına iten nedenlerden bir diğeri ise, bilgisayarların bilgiye erişimde sağladıkları kolaylıklar yanında, kütüphanelerde klâsik katologlama işlemlerinin son derece karmaşıklaşması nedeniyle bilgiye erişimde aksaklıklar meydana gelmesidir. Kütüphanelerde hızla artan yayınlar, katalogcuların işlerini oldukça güçleştirmekte ve katalogların sağlıklı bir şekilde denetlenmesini imkansız kılmaktadır. Bu sorunu çözümlenebilmek amacıyla katalogcular, kütüphanelerinde bulunan katalog fişlerini bilgisayarca okunabilir şekle dönüştürme yollarını aramışlardır.

Bu gelişmelerin ışığında Amerika Birleşik Devletleri kongre kütüphanesi kütüphanecileri ve bilgisayarlar 1965 yılında bir araya gelerek bir dizi toplantılar yaptılar. Bu toplantılar sonucunda Kongre Kütüphanesi'ndeki katalog fişlerinin bilgisayarla okunabilir şekle dönüştürülmesinin eldeki olanaklar ölçüsünde mümkün olacağı kanısına varıldı. Alınan kararların gerçekleştirilebilmesi için gerekli mali destek Araştırma Kütüphaneleri Konseyi (Council on Library Resources) den sağlandı.(2)

Katalog fişleri üzerindeki bilgilerin manyetik şeritlere kaydedilmesi esasına dayanan bu projenin gerçekleştirilmesi kasım 1965'de kararlaştırıldı. Hazırlanan manyetik şeritlerin belirli kütüphanelerde gönderilerek onlardan görüşlerinin alınması sonucunda gerçekleşen bu girişime MARC (Machine Readable Cataloging Makinaca Okunabilir Katologlama) Pilot Projesi adı verildi. MARC'ın amacı kongre kütüphanesi dermesinin tamamını bilgisayar ortamına aktarmak ve böylece ulusal düzeyde bibliyografik denetimi gerçekleştirmektir. Pilot proje 1966 yılı başlarında bibliyografik bilgilerin kaydedilmesi için gerekli programın hazırlanması ile başladı. Daha önce manyetik şeritlerin gönderildiği, 40 kütüphaneden 16'sı seçilerek projeye katılımları sağlandı. Bu kütüphanelerin seçiminde, kütüphanelerin türleri ve bölgesel konumları dikkate alındı.(3)

1 Mustafa Akbulut. Teknolojik gelişmelerin kütüphanelere etkisi ve Milli kütüphanelerde bibliyografik denetim. (Ankara: Ankara Üniversitesi. 1982) Yayınlanmamış doktora tezi. 80.

2 Henriette D. Avram. MARC: It's history and implication (Washington: Library of Congress. 1975) 4.

3 Avram. a.g.e. 5.

Proje başlatıldıktan 8 ay sonra MARC kataloglama formu uygulanabilir bir düzeye getirildi. Ancak bu dönemde sadece kitapların kataloglanmasını sağlayabilmek için gerekli çalışmalar yapıldı. 1966 Şubatında Kongre Kütüphanesi yetkilileri ile pilot projede görev alan 16 kütüphanenin temsilcilerin katıldığı toplantıda aşağıdaki konular ele alındı:

1. Uygulamanın amacı ve şartları.
2. Kongre kütüphanesinde yapılan çalışmalar.
3. MARC formatındaki bilgilerin sabit ve değişken alanları.
4. Üyelere gönderilen manyetik şeritlerin durumu.(4)

Yapılan toplantı ve ele alınan konuların değerlendirilmesinden sonra ortaya çıkan sonuç şu olmuştur: MARC-1 projesi istenilen niteliği taşımamakta, gereksinimleri tam olarak karşılayamamaktadır. Bu toplantıdan sonra daha kapsamlı bir kataloglama formatının gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı. 1968'de gerçekleştirilen bu yeni formata da MARC-II denildi. MARC-II formatı birinciden farklı olarak kitapların yanısıra, haritalar, notalar, süreğen yayınlar ile müzik eserlerini kapsamakta idi. MARC-II'de getirilen bir başka yenilik de kullanılan karakter (harf, rakam, noktalama işaretleri) sayısının artırılmasıdır. (5)

MARC-II Projesinin 1968 yılında gerçekleşmesi ve bu tarihten önce kaydedilmiş bilgilerin bilgisayar ortamına aktarılması çözülmesi gereken bir sorun olarak ortaya çıktı. Bu yayınların çok fazla olması ve geriye dönük çalışmaların uzun zaman alması günlük çalışmaları aksatıyordu. Bu soruna çözüm bulunması amacıyla geliştirilen fişler üzerindeki bilgilerin optik sistemle okunması da istenilen sonucu vermedi. (6)

MARC-II ile ilgili çalışmaları 1970-71 yıllarında daha da belirginleşmiş ve önemli aşamalar kaydedilmiştir. Bu aşamaların başında içerik belirteçlerinin (Content designaters) kullanılması gelmektedir. Bunlar: Veri kodu (tag), gösterge (Indicator) ve alt alan kodu (subfield code) dur. Yapılan bu değişiklikler, MARC-II'yi sadece kayıt yapma ve gönderme aracı olmaktan çıkararak bilgi değişim formatı haline getirmiştir. Böylece değişik bilgisayar kullanan kütüphaneler standartlaştırılan bu formattan yararlanma olanağı bulmuşlardır. (7)

MARC-II formatı 1971 yılında Amerikan standardı, 1973 yılında da ISO-2709 kod numarasıyla uluslararası standart olarak kabul edilmiştir. ISO-2709 standardının birinci basımı yapılmıştır.(8) ISO'nun yayınladığı bu standardın birinci basımı Türkçeye çevrilerek TS/2783 kod numarasıyla 1977 yılında yayınlanmıştır. (9)

Kongre kütüphanesi "Bilgiği geliştirme bürosu" 1980 yılında MARC formatını bir kez daha gözden geçirdi. 1968 yılında MARC-II formatının kabul edilmesinden sonraki teknolojik gelişmeler ve kütüphanelerarası işbirliğinde kaydedilen aşamalar MARC formatının analizini gerektirmişti. Kongre kütüphanesi; formatta ortaya çıkan problemleri kaydetmek ve düzeltmek için; formatın temelini oluşturan kuralları yeniden ele aldı. Bu gözden geçirme çalışması sonucunda MARC formatının dayandırılacağı genel ilkele-

4 The MARC Pilot Project-(Washington: Library of Congress. 1968) 5.

5 Akbulut, a.g.e., 81.

6 Avram, a.g.e., 15.

7 Akbulut, a.g.e., 82.

8 ISO Catalogu. 1985.

9 Türk Standartları Enstitüsü. TS 2783 Miknatıslı şerit üzerine bibliyografik bilgi değişim biçimi (Ankara: TSE. 1977)

rin oluşturulmasında kayda değer gelişmeler oldu. Sonuç olarak US/MARC formatının temelini oluşturan ilkeler kabul edildi. Varolan problemler listelendi ve bunların çözümü için öncelikle yapılması gerekenler belirlendi. Gözden geçirme toplantısı sonucunda ortaya çıkan bir gerçek vardı, bu da: format teriminin önemi ve anlamıyla ilgili sorunun hala devam etmesiydi. Bunun çözümü için, bibliyografik nitelemenin bütününe birçok MARC formatlarına ayırma çalışmalarının mantıklı bir şekilde sürdürülmesi önerildi. Bu çalışmaların aşağıdaki sorulara cevap vermesi amacı güdülmüyordu.

1. Bibliyografik veriler için neden ayrı MARC formatlarına ihtiyaç vardır?

2. Bu formatı diğerlerinden ayırmanın ana ölçütü nedir?

Bu toplantılarda format teriminin anlamı üzerinde de durularak anlamda birlik sağlanmaya çalışılmıştır. (10)

Bütün bu çalışmalar sonucu oluşturulan MARC formatının yapısını kısaca inceleyelim.

I. MARC-II Formatının Yapısı

MARC-II formatı aşağıdaki üç ögeden oluşmaktadır.

1. **Yapı: Manyetik bant:** Üzerine bilgi kaydedilen fiziksel ortamdır.

2. **İçerik belirleyiciler:** Kimlikteki en küçük bilgi ünitesini tanımlayan veri kodu, gösterge ve alt alan kodlarıdır.

3. **İçerik:** Bibliyografik kimlikteki bilgilerin tümünü ifade eden sistemdir.

Manyetik bant üzerine aktarılacak veri tutanağı iki bölümden oluşur. Birincisi en küçük veri ünitesidir. İkincisi ise ünitelerin birleşmesinden elde edilen alanlardır. Bu alanlarda sabit ve değişken olmak üzere ikiye ayrılırlar. Sabit alanların uzunluğu belirlidir. (örn. yayın dili). Değişken alanlar ise uzunluğu tahmin edilemeyen bilgiler içindir. (11) (Örn: eser adı, yazar adı vb.)

1. **Yapı:** Üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar: Öndizin, tutanak, değişken alanlardır. (I. Şekle bkz.)

a) **Öndizin (Leader):** 24 karakterden meydana gelir ve tutanak hakkında bilgi verir. Bu bilgiler tutanağın uzunluğu, türü (kitap, film, harita vb.) ve bibliyografik biçimden (monograf, süreli yayın, kitap dışı materyal) oluşur.

b) **Tutanak dizini (record directory):** Bir eserin içindekiler kısmı gibidir. Tutanak içinde hangi alanların bulunduğunu ve bunların yerini gösterir. Bu kısım 12'şer karakterlik sabit bölümlerden oluşur. Bu tutanak dizininde şu öğeler vardır: Veri kodu (tag), uzunluk ve karakter başlama konumu.

Veri kodu üç karakterden oluşur. Uzunluk tutanakta yer alan öğelerin toplamını gösterir. Karakter başlama konumu ise, alanın tutanak içindeki yerini belirtir.

c) **Değişken alanlar:** Bu bölüm dört kısımdan meydana gelir.

1. Göstergeler

2. Alt alan kodu

3. Veri

4. Alan bitiriciler

1. Göstergeler: 2 rakamlıdır ve bir alan hakkında açıklayıcı bilgiler verir.

2. Alt alan kodu: Bir sembol ve bir küçük harf ile gösterilir.

3. Veri: Katalog bilgisidir. Bibliyografik bilgideyer alan öğeler sırası ile verilir.

10 John C. Atting. "The concept of a MARC format" In *Ormation Technology and Libraries*, 2.1 (1983), 7.

11 Erich Junter. *Computerized Cataloging*. (London: Clive Bingley 1985). 36-37.

MARC II MANYETİK BANT YAPISI

Öndizin (Leader)	Tutanak Dizini (Record Directory)	Değişken Alanlar (Variable fields)
---------------------	--------------------------------------	---------------------------------------

TUTANAK DİZİNİ

Önek (Tag)	Uzunluk (Length)	Karakter Başlama Konumu (Starting Character Position)	Alan Bitirici (Field Terminator)
---------------	---------------------	---	--

TUTANAK DİZİNİ ÖRNEĞİ

1 0 0	0 0 2 3	0 0 0 8 8
-------	---------	-----------

Önek
(Tag)Uzunluk
(Length)Karakter Başlama Konumu
(Starting Character
Position)

1. SEKİL

4. Alan bitiriciler: Bilgilerin sona erdiğini belirleyen iki sembolden oluşur. (F/T)

(12)

2. MARC Formatı'nın Düzeni

MARC formatı değişken alan uzunluklu bir formattır. Bu nedenle her giriş ögesi kimlik için kodlanmalıdır. MARC düzeni AAKK'2 nin düzeni ile uyum içindedir. Bu nedenle MARC formatında da, AAKK 2'de olduğu gibi, eserlerin nitelenmesinde aşağıdaki alanlar yer almaktadır:

Eseradı ve sorumluluk bildirimi

Basım alanı

Özel materyal belirteci

Yayın, dağıtım vb.

Fiziksel nitelene

Diziler

Notlar

Standart numara ve edinilebilirlik terimleri

MARC formatı için başlık ve sorumluluk bildirimi alanı kodu 245'dir. Bunu bilgisayara belirli başka bilgiyi sağlayan göstergeler ve bu alandaki çeşitli öğeleri belirlemek üzere alt alan kodları izler.

Temel giriş ögesi (çoğu zaman sorumlu kişi veya kurum)'ne ilişkin başlık 1 rakamıyla başlayan bir numara ile veri kodu olacaktır. 100 kişiler için temel giriş başlığının veri kodudur. 10 belirteci bu kişinin tek soyadı olduğunu açıklar. Sa giriş ögase için Sh ise adın diğer bölümleri için alt alan kodudur.

100 10 Sa Adamson Sh Joy #

Yayın alanı için veri kodu 260'dir. 00 kodu yayınlayanın temel giriş başlığı olmadığını gösterir. Yer için alt alan kodları ise Sa, yayınlayan için alt alan kodları Sb ve tarih için alt alan kodları Sc'dir.

260 00 Sa London Sb Collins Sc 1960#

Tam bir MARC kaydını oluşturmak için diğer alanlar da benzer biçimde kodlanmalı ve tanımlanmalıdır. (13)

MARC formatı standardının bu şekilde belirlenmesine karşın günümüzde ülkeler farklı bilgi kayıt formu kullandıklarından bilgilerin uluslararası düzeyde değişimi güç olmaktadır. Bu güçlüğü gidermek için IFLA'nın içerik belirleme çalışma grubu, ulusal merkezler arasındaki bilgi alışverişinin standartlaştırılması için çalışmalar yapmaktadır.

12 Akbulut. a.g.e., 86.

13 Hunter. a.g.e., 31-32.